

PROLOOG

Het Arabische hart van de islam

*Geschiedenis is wat het ene tijdperk
de moeite waard acht in het andere.*

JACOB BURCKHARDT

*Geschiedenis is de vorm waarin een cultuur
zich rekenschap geeft van haar verleden.*

JOHAN HUIZINGA

Van alle oorlogen die in 2016 wereldwijd uitgevochten werden, eiste er geen zo'n bloedige tol als de Syrische oorlog. Sinds die in het voorjaar van 2011 ontbrandde, vielen naar schatting 450.000 doden en 1 tot 2 miljoen gewonden. Het land noteert 12 tot 13 miljoen ontheemden of vluchtelingen – meer dan de helft van de bevolking. Het Hoge VN-Commissariaat voor de Vluchtelingen telde in 2016 circa 4,5 miljoen geregistreerde Syrische vluchtelingen in de nabije buurlanden, waarvan ongeveer 2,7 miljoen in Turkije, 1 miljoen in Libanon en 650.000 in Jordanië. Het aantal ontheemde Syriërs, dakloos op de dool in eigen land, werd in 2015 op 7,5 miljoen geraamd. Sinds de Tweede Wereldoorlog werden geen steden zo systematisch platgegooid en vernield als de Syrische steden Homs, Hama en Aleppo, maar ook de opstandige buitenwijken van Damascus. Zelden kreeg de gruwel van de verwoesting een vreselijker gezicht dan in de oudste steden ter wereld, vijfduizend jaar lang ononderbroken bewoond voordat de krijgsheren land en volk weer naar het Stenen Tijdperk bombardeerden.

De Syrische burgeroorlog, ontbrand als een conflict tussen alleenheerser Bashar Assad en al zijn tegenstanders, is zijn Syrische kleren al lang ontgroeid. Zo kon de Syriër zijn alawitische minderheidsregime in een soennitische omgeving slechts handhaven met sjiitische steun – in manschappen en wapens – uit Iran en Libanon. Maar Assads reddende engel was geen sjiitische ayatollah maar de Russische president Poetin. Om zijn enige bondgenoot in de Arabische wereld de hand boven het hoofd te houden, had de Russische gewelddoenaar er in 2016 zijn halve luchtmacht voor over om de Syrische rebellen mores te leren en hun stadswijken tot in hun grondvesten te vernielen. Zo kon Rusland de bommen kwijt die zelfs de Koude Oorlog en het IJzeren Gordijn overleefden en die dreigden te verroesten zonder ooit gebruikt te zijn.

Het is Syrië's grootste buurstaat in de Arabische wereld, Irak, de voorbije jaren niet beter vergaan. Dat land voert al veertien jaar oorlog, sinds de Amerikaanse president Bush en de Britse premier Blair in 2003 met grof geweld het land binnenvielen om er de gevreesde dictator Saddam Hussein ten val te brengen. Maar de verkiezingen in Irak vielen, zoals een kind kon voorzien, uit in het voordeel van de sjiitische meerderheid, fel vervolgd door de soennitische Iraakse dictator. Daardoor ontbrandde in Irak een strijd tussen de sjiitische meerderheid en de soennitische minderheid, bovendien verdeeld tussen Arabieren en Koerden. Die strijd werd met ontelbare aanslagen uitgevochten. Eerst vond de soennitische minderheid een houvast in al-Qaeda in Irak, vaak een vlag voor Arabische veteranen van de oorlogen in Afghanistan. Tot de meest militante al-Qaeda-strijders het nog radicalere spoor trokken van het IS-kalifaat dat in 2014 ook een flink stuk van Syrië kon inpikken.

De schokgolven van het Iraakse geweld deinden nog breder uit dan de internationalisering van de Syrische burgeroorlog. Die internationalisering was niet meer te stuiten na de oprichting van het IS-kalifaat in Syrië en Irak in de zomer van 2014. Het Iraakse geweld dat in 2003 door twee buitenstaanders – Amerika en Engeland – op gang werd getrokken, werd in 2014 opgevijseld door een coalitie van wel 30 landen, om samen de IS-fanaten in Irak te bestrijden. Nog opvallender was dat tien van de dertig eedgenoten Arabische broederstaten waren die hun meningsverschillen opkropten om samen de grootste bedreiging van de Arabische wereld af te wenden. Een jaar later bestond de internationale coalitie tegen de IS-strijders in Irak en Syrië al uit een 60-tal landen. In dat geval ging het om de grootste coalitie ooit, al wierpen niet alle lidstaten van de coalitie zich in de strijd. Meebetalen mocht ook, en dat alles om een staatloos 'zootje ongeregeld' te bestrijden.

Een derde Arabische brandhaard blijft Libië, 42 jaar lang het land van de

wispelturige Muammar Kadhafi die in 2011 door NAVO-bombardementen ten val gebracht werd. Die bombardementen, ingezet door de Franse president Sarkozy en unaniem overgenomen door de NAVO om de Libische burgerbevolking te beschermen die tegen Kadhafi in opstand kwam, hadden helaas onvoorziene gevolgen. Door de val van de Libische leider viel het land snel in stukken en brokken uiteen. Al te naïef ging het Westen uit van een verenigde oppositie die op de grond overigens de kastanjes uit het vuur haalde. Onder een (niet verkozen) Nationale Overgangsraad leek die eenheid aanvankelijk nog binnen handbereik. Die hoop werd nog bevestigd door Libië's verkiezingen voor een Nationaal Congres in 2012, de eerste verkiezingen sinds 1952.

Wat de NAVO niet voorzien had was de controle over Kadhafi's gigantische wapenarsenaal. Het leeuwendeel van die wapens viel in handen van lokale milities die hoegenaamd niet geneigd waren om een centrale overheid te installeren of te gedogen. De bestorming van het Amerikaans consulaat in Benghazi door een dolle menigte, op 11 september 2012, was een veeg teken. Twee jaar later escaleerden de gevechten tussen rivaliserende Libische milities in die mate dat buitenlanders er massaal op de vlucht sloegen en Amerika, Engeland, Frankrijk, Duitsland en tal van andere landen hun ambassadepersoneel terugriepen. In het voorjaar van 2015 had Libië twee regeringen en twee parlementen, de internationaal erkende regering in de oostelijke stad Tobruk en een opstandige regering in het westelijke Tripoli.

Anders dan Syrië en Irak worstelt Libië met tribale tegenstellingen. Het land kent vrijwel geen religieuze of etnische verschillen, maar de verscheidenheid onder zijn 140 clans of stammen is er niet minder groot om. De traditionele opdeling van het land in het westelijke Tripolitanie, het oostelijke Cyrenaica en de zuidelijke Fezzan en zelfs het eenheidsregime onder kolonel Kadhafi konden die clanstructuur nooit breken. Nauwelijks was de dictator uitgeschakeld of de clans roerden zich weer, gebruikmakend van het wapenarsenaal dat Kadhafi had opgestapeld om ze te temmen. Zelfs de vorming van een regering van nationale eenheid in het najaar van 2015, bedoeld om de regeringen in Tripoli en Tobruk te overvleugelen, kreeg er geen greep op. In 2016 dreigde die een derde regering te worden naast, niet boven, de andere.

De oorlog in Jemen kwam pas in 2015 in het nieuws, nadat Jemenitische Houthis-rebellen – al heer en meester in het noorden – dreigden ook de zuidelijke havenstad Aden in te nemen. Prompt riep de afgezette president Hadi, een zuidelijke soenniet, Saudi'sche hulp in om de sjiietische Houthis te bestrijden. De soennitische Saudi's lieten zich niet pramen. In geen tijd trok Riyad 150.000 soldaten samen aan zijn grens met Jemen en vormden de Saudi's een

coalitie van tien islamitische en vooral Arabische staten die snel instemden met het inzetten van Saudische gevechtsvliegtuigen in Jemen. Later op het jaar werden ook Saudische troepen in Jemen ingezet om er de gevluchte Hadi weer op de troon te helpen.

Nochtans was het geweld in Jemen, van oudsher een land van tribale tegenstellingen, voorspelbaar. Achteraf gezien was de hereniging van Noord- en Zuid-Jemen, onder president Saleh in 1990, een recente uitzondering. Tot 1962 was Noord-Jemen een afgesloten koninkrijk, Zuid-Jemen tot 1967 een Brits protectoraat. In 1962 brak in het Noorden een felle burgeroorlog uit tussen royalisten en republikeinen. Zuid-Jemen koos na een aanslepende guerrillaoorlog tegen de Britten in 1967 voor een marxistische volksrepubliek. Het contrast tussen Noord en Zuid kon toen niet groter zijn, tot het einde van de Koude Oorlog en het demografisch overwicht van het Noorden op het Zuiden – negen tegen twee miljoen – beide landsdelen in 1990 in elkaars armen dreven. Dat deden ze onder de noordelijke sterke man Ali Saleh, al twaalf jaar aan de macht in Sanaa voordat hij zich president van alle Jemenieten mocht noemen.

In 2011 was Saleh, nog altijd *alive and kicking*, een van de slachtoffers van de Arabische Lente. Op 27 februari 2012 moest hij de macht overdragen aan vicepresident Hadi, in tegenstelling tot Saleh een zuiderling. Saleh, tijdelijk ziek toen hij tot aftreden gedwongen werd, heeft zich nooit bij zijn aftreden neergelegd. Of hij betrokken was bij de Houthis-opstand van 2014 valt niet uit te maken, wel dat hij zeer snel hun kant koos nadat de hoofdstad Sanaa in september 2014 in handen van de Houthis viel. Een jaar later namen de sjiitische Houthis in het hele land de macht over, tot een soennitische coalitie onder Saudische leiding hen weer de weg afsneed. Sinds het voorjaar van 2015 vielen er in Jemen minstens 10.000 doden en een viervoud aan gewonden. Van zijn 27 miljoen inwoners in 2015 zijn er minstens 2 miljoen ontheemd of op de vlucht. Twee Jemenieten op drie zijn op voedselhulp aangewezen om te overleven.

Naast deze vier actuele brandhaarden in de Arabische wereld, behouden vier andere lidstaten van de Arabische Liga de nog levendige herinnering aan gewelddadige tijden. Dat is onder meer het geval voor Somalië en Sudan, Libanon en Algerije. Somalië blijft het armste lid van de Arabische Liga. Ook daar kon een president met socialistische sympathieën, Siad Barre, het land ruim twintig jaar bijeenhouden. Tot het einde van de Sovjet-Unie ook Somalië noodlottig werd. In 1991 vluchtte Barre het land uit, op de vlucht voor tribale rebellenleiders die het homogeen soennitische land aan stukken

scheurden. Het voormalige Britse noorden scheurde zich af van het Italiaanse zuiden en vormde de republiek Somaliland, door niemand erkend maar naderhand nog het meest stabiele deel van het land. Het zuiden van het land, rond de hoofdstad Mogadishu, viel ten prooi aan de meest grillige vormen van anarchie.

Twee VN-operaties in de vroege jaren 1990 mochten niet baten. Na de Amerikaanse terugtrekking uit Mogadishu in 1994 werd de hele VN-operatie er een jaar later afgeblazen. Ruim twaalf jaar later had een Afrikaanse vredesmacht met VN-steun – Amisom – meer succes, ook al omdat een duizendtal clanhoofden in 2000 instemden met de vorming van een overgangsparlement en een overgangsregering. Ondanks onvoorstelbare hindernissen werd het Somalisch overgangsregime in 2012 afgerond door de aanwijzing – door de clanoudsten – van een nieuw parlement en de verkiezing van een nieuwe president.

De belangrijkste struikelsteen, ook voor de Afrikaanse vredesmacht, was de verovering van Mogadishu door de Unie van Islamitische Rechtbanken op een alliantie van seculiere krijgsheren in 2006, beter bekend door hun radicale jongeren vleugel al-Shabaab – Arabisch voor ‘de jeugd’. De Unie luidde ook voor Somalië het tijdperk in van het religieuze radicalisme. Alvast zorgde al-Shabaab ervoor dat het Somalische geweld ook in rustiger tijden blijft voortwoekeren, het liefst in buurlanden die hun troepen naar Somalië stuurden, maar op tijd en stond ook door zelfmoordaanslagen in Mogadishu. Door al-Shabaab werd het mandaat van de Afrikaanse vredesmacht in 2016 door de VN-Veiligheidsraad nog met een jaar verlengd.

Sudan is het enige Arabische land met een Arabisch noorden en een Zwart-Afrikaans zuiden. Sinds de onafhankelijkheid van Sudan in 1956 voerde Khartoum twee lange burgeroorlogen tussen Noord en Zuid, in de jaren 1962-1972 onder president Numeiry en in de jaren 1983-2004 onder president Bashir. In die Sudanese oorlogen vielen mogelijk 2 miljoen doden. Niet in deze cijfers inbegrepen is de dodentol voor de West-Sudanese regio Darfur, op zijn beurt onderverdeeld in een Arabisch noorden en een Afrikaans zuiden. Daar braken in 1998 zware onlusten uit nadat tientallen Afrikaanse dorpen door Arabische militieën platgebrand werden. Vijf jaar later doken ook Zwart-Afrikaanse verzetsgroepen op. Het geweld in Darfur is sindsdien niet meer geluwd en blijft een zere plek waarmee Khartoum geen blijf weet. Wel stuurde de VN-Veiligheidsraad in 2007 een vredesmacht van bijna 20.000 manschappen naar Darfur. Het mandaat van die vredesmacht werd in 2016 voor een jaar verlengd.

Met de opstandelingen in de meest zuidelijke regio van Sudan ondertekende Khartoum in 2005 een vredesakkoord. Bij dat akkoord werd de mogelijke afscheiding van het Zuiden zes jaar aan banden gelegd door een interim-periode onder het waakzame oog van een Afrikaanse vredesmacht onder VN-vlag. Toch besliste Zuid-Sudan in 2011 bij referendum voor zijn onafhankelijkheid. Rechtstreeks had het islamitische Sudan daar naderhand niets meer mee te maken. Onrechtstreeks wel, omdat de wonden van een bijna veertigjarige burgeroorlog er nooit genazen. Nauwelijks anderhalf jaar na 's lands onafhankelijkheid ontbrandde in Zuid-Sudan een nieuwe burgeroorlog, nu tussen de belangrijkste Afrikaanse bevolkingsgroepen, de Dinka van president Salva Kiir en de Nuer van vicepresident Riek Machar. Sindsdien poogt een nieuwe VN-vredesmacht de Zuid-Sudanese opposanten tot vrede te inspireren. Het mandaat van die vredesmacht werd in de zomer van 2016 nog voor zes maanden verlengd.

Het Arabische land met de langstdurende burgeroorlog was de voorbije decennia het kleine Libanon, in de jaren 1975-1989. Dat lijkt al behoorlijk lang geleden maar het geweld heeft een lang geheugen, zeker in een land ingesloten tussen de kemphanen Israël en Syrië. Libanon is bovendien een land waar alle confessionele tegenstellingen in een notendop aanwezig zijn. Het blijft een land van christenen en moslims, soennieten en sjiieten, orthodoxen, maronieten en druzen, Libanezen en Palestijnen. Wellicht leverde het Palestijns radicalisme, gedragen door een half miljoen Palestijnse vluchtelingen in 1975, de vonk die tot de Libanese burgeroorlog zou leiden, omdat de Palestijnen vooral de Libanese christenen en Israël op de heupen werkten. Maar ten gronde waren de Libanese machtsverhoudingen van 1975 niet meer die van het nationaal pact van 1943, toen de christelijke maronieten en de soennieten het in Libanon nog voor het zeggen hadden.

De Libanese burgeroorlog kreeg in 1975 meteen een regionale dimensie door de intocht van een Syrische strijdmacht van zo'n 40.000 soldaten die zich pas dertig jaar later, in 2005, uit Libanon terugtrokken. Om er vooral de Palestijnse weerstand te breken, liet ook het Israëlijs leger zich niet onbetuigd. Dat leidde tot drie forse Israëlijsche invasies, een derde keer na het einde van het Libanese burgeroorlog. Van 1975 tot 1989 zouden binnenlandse gevechten en Israëlijsche en Syrische militaire acties in Libanon volgens het Vredesonderzoeksinstituut in Stockholm minstens 130.000 Libanezen het leven gekost hebben. De helft van de toenmalige bevolking sloeg voor de gevechtshandelingen op de vlucht.

Pas in oktober 1989 bereikten christelijke en islamitische parlementsleden uit Libanon in de Saudische stad Taif een akkoord voor een paritaire ver-

deling van de parlementszetels tussen christenen en moslims en voor de parlementaire gelijkschakeling van soennieten en sjiieten. Een vredesakkoord is zelden een schoonheidswedstrijd. Vaak vinden de antagonisten in een duurzaam akkoord gewoon een nieuw evenwicht. In elk geval had de Libanese burgeroorlog voor gevolg dat de Libanezen zich minder gemakkelijk tot nieuwe vijandelijkheden laten verleiden. Dat Libanon de voorbije jaren zelfs in de nabije Syrische burgeroorlog het hoofd koel hield en met hooguit 4,3 miljoen inwoners de komst van een miljoen Syrische vluchtelingen kon verwerken, getuigt daarvan.

Nog recenter dan de Libanese burgeroorlog blijft de Algerijnse bijna-burgeroorlog uit de jaren 1992-2002. In tegenstelling tot de Libanese nachtmerrie, die vrijwel alle bevolkingsgroepen in een spiraal van geweld met zich meezoog, bleef de Algerijnse bijna-burgeroorlog – een term van Michael Field – beperkt. Het Algerijnse drama bleef een rebellie tegen de gevestigde orde die in hoofdzaak door het leger en de rebellen werd uitgevochten. Dat blijkt ook uit de slachtoffers, volgens Field voor 60 procent *terroristen*, voor 25 procent leden van de gewapende macht en voor 15 procent onschuldige burgers. Toch had ook de Britse historicus het over 150.000 doden, meer dan in het veel kleinere Libanon.

Aan de basis van het Algerijnse geweld van die jaren lag het succes van het Islamitisch Heilsfront FIS van Ali Belhadj en Abassi Madani dat in juni 1990 met 55 procent van de stemmen in Algerije de eerste vrije verkiezingen voor gemeenten en provincies won. Het perspectief dat het FIS er een jaar later ook de eerste vrije parlementsverkiezingen zou winnen, deed bij het Algerijnse leger de stoppen doorslaan. Het FIS won in december 1991 nog de eerste ronde van de parlementsverkiezingen. Een tweede ronde kwam er niet. De Hoge Veiligheidsraad die in januari 1992 in Algiers de macht overnam, mag beschouwd worden als de aanzet tot de bijna-burgeroorlog.

De Algerijnse jaren 1992-2002 vormden het decor voor een bijzonder *vuile* oorlog, volgens Robert Fisk een oorlog ‘die in de schaduw uitgevochten werd’ hoewel ‘de resultaten vaak wel op gruwelijke wijze gepubliceerd werden.’ Het meest tot de westerse verbeelding sprak de ontvoering van zeven Franse trapisten in Tibhirine, in het Atlasgebergte, in de nacht van 26 op 27 maart 1996. Pas op 26 mei werd hun onthoofd stoffelijk overschot nabij Tibhirine teruggevonden. Dat waren ook de vreselijkste Algerijnse jaren sinds de onafhankelijkheidsoorlog, toen duizend tot tweeduizend Algerijnen *per maand* een gewelddadig einde vonden. Een Algerijns vredesakkoord kwam er niet, een beslissende overwinning of nederlaag evenmin. Vele waarnemers beschouwen

de parlementsverkiezingen van mei 2002, gewonnen door de vroegere eenheidspartij FLN, als het stille einde van Algerijes meest gewelddadige jaren sinds de onafhankelijkheid van het land.

Het meest gewelddadige deel van de Arabische wereld bleef evenwel Palestina, sinds 1976 de twintigste *lidstaat* van de Arabische Liga. De pijlers van de Palestijnse kwestie blijken uit de meest voor de hand liggende cijfers. Zo telde Israël in 2016 binnen zijn grenzen ruim 6 miljoen Joden en 6 miljoen Palestijnen, van wie 2,5 miljoen op de bezette Westoever en in Oost-Jeruzalem, 1,8 miljoen in de geïsoleerde Gazastrook en 1,7 miljoen in Israël zelf (vooral in Galilea, twintig procent van de Israëlische staatsburgers is Palestijn). Naast de Joodse diaspora, vooral present in Amerika, is er ook een Palestijnse diaspora, goed voor 5 miljoen Palestijnen buiten Israël en Palestina. Beide bevolkingsgroepen hebben in Palestina historische *roots*. Voor de Joden zijn dat wortels van bijna 19 eeuwen geleden, na de verdrijving van het grootste deel van de Joden uit het toenmalige Judea in het jaar 135. Voor de Palestijnen dateert hun *verbanning* pas uit het jaar 1948, het jaar dat Israël na 18 eeuwen door overlevers van de nazigruwel hersticht werd. En beide bevolkingsgroepen claimden vele jaren hetzelfde land, alsof de andere er niet was of er niet had mogen zijn.

Vandaar vier Arabisch-Israëlische oorlogen (in 1948, 1956, 1967 en 1973), drie Israëlische invasies van Libanon (1978, 1982, 1996) in de strijd tegen de meest militante Palestijnen, twee Palestijnse opstanden of *intifada's* (1988, 2000) en drie Israëlische strafexpedities tegen de hermetisch afgesloten Gazastrook (2008, 2012, 2014). Militair gesproken maakten die oorlogen Israël alleen maar sterker. Met Amerikaanse steun kon het land het sterkste leger in het Midden-Oosten opbouwen. Voor de Palestijnen, die vaak reageerden met terreuraanslagen die een nog hardere repressie oproepen, was het een gestage afgang. Hun wachtte alleen het meest hopeloze verzet of een afgedwongen weerloosheid, in het nauw gedreven door massale vernielingen, nieuwe deportaties en onstuitbare Joodse nederzettingen in de steeds kleinere Palestijnse gebiedsdelen.

Slechts één keer, de voorbije 69 jaar, kwam het tussen Joden en Palestijnen tot een bescheiden vredesakkoord. Dat gebeurde op 13 september 1993, de dag dat de akkoorden van Oslo door de Israëlische premier Rabin en PLO-leider Arafat op het Witte Huis onder het waakzame oog van de Amerikaanse president Clinton in Washington ondertekend werden. Die akkoorden, in Oslo onderhandeld, maakten de weg vrij voor een bescheiden Palestijnse autonomie, om te beginnen in Gaza en Jericho, later uitgebreid tot de bezette West-

oever. Het was de prille en nog uiterst kwetsbare aanzet van een tweestaten-oplossing die Joden en Palestijnen dezelfde rechten zou garanderen. Alleen liet de uitvoering ervan veel te wensen over en stak in Israël een nationalistische storm op die de akkoorden van Oslo snel weer bevroor of die zelfs terugdraaide.

De koppigste tegenstander van die vredesakkoorden was Benjamin Netanyahu die in 1996 een eerste keer premier werd en die sinds 2009 ononderbroken aan de macht bleef. Aanvankelijk moest Netanyahu, van het rechtse Likoeed-blok, zijn kritiek op die akkoorden nog matigen. Maar de man had onder de Joodse kiezers de wind mee zodat hij in zijn tweede ambtstermijn de bakens kon uitzetten voor een complete miskenning van de Palestijnse zaak. Sinds zijn terugkeer aan de macht in 2009 regeert Netanyahu met nog rechtser partijen dan Likoeed en is Israël in de ban van een nationaalreligieus blok dat ver afwijkt van de uitgangspunten van Israëls *Founding Fathers*. Met dit blok is geen aanvaardbare aanpak van de Palestijnse kwestie mogelijk. Dat is ook de bedoeling. Vrede met de Palestijnen staat niet eens in hun agenda, laat staan op hun lijstje van prioriteiten.

Deze negen hete hangijzers in de Arabische wereld, waarvan vier in het Midden-Oosten, wijzen erop dat de Arabische wereld oververtegenwoordigd blijft in het geweld dat in het Westen veelal aan 'de islam' of aan 'de moslims' toegeschreven wordt. Met de Arabische wereld focust dit boek op de 22 lidstaten van de Arabische Liga. Dat zijn die staten, van Marokko tot Irak en van Syrië tot Somalië, die het Arabisch hanteren als voertaal en die ook een Arabische cultuur en geschiedenis delen. In die Arabische wereld onderscheiden waarnemers wel eens het Midden-Oosten en Noord-Afrika. In dat geval rekenen ze Turkije en Iran tot het Midden-Oosten (hoewel dat geen Arabische staten zijn), Algerije, Egypte en Libië dan weer niet (landen in Noord-Afrika), Somalië en Sudan (in Oost-Afrika) evenmin.

De Arabische wereld is ook oververtegenwoordigd in het internationale terrorisme. Van alle terreuraanslagen die de voorbije twintig jaar aan moslims toegeschreven werden, werd het overgrote deel door Arabische daders voltrokken. Een Palestijnse kaping van een Israëlisch passagiersvliegtuig van El Al, op 23 juli 1968 op weg van Tel Aviv naar Rome, was de eerste politieke terreuractie in vele jaren. De eerste zelfmoordaanslag uit de recente geschiedenis was een Libanese Hezbollah-aanslag die op 18 april 1983 in Beiroet 63 doden kostte, onder wie 17 Amerikanen. Op 23 oktober 1983 tekende een dubbele zelfmoordaanslag op de Amerikaanse en Franse garnizoenen van een multinationale troepenmacht in Beiroet voor 297 doden, 239 Amerikaanse mariniers en 58 Franse parachutisten.

Er zouden vele vliegtuigkapingen en zelfmoordaanslagen volgen voordat Palestijnen en Libanezen door Arabische terroristen van andere nationaliteiten overvleugeld werden. In 2001 sloeg het uur van al-Qaeda met zijn grootste terreuraanslag ooit, uitgevoerd op de WTC-torens in New York en op het Pentagon in Washington. In New York vielen circa 3000 doden. Onder de 19 vliegtuigkapers van 11 september 2001 die met hun vliegtuigen de aanslagen uitvoerden, waren 15 Saudi's, naast vier kompanen uit Egypte (1), Libanon (1) en de Arabische Emiraten (2). De al-Qaeda-aanslag van 11 maart 2004 op het treinverkeer in Madrid met 191 doden en 1755 gewonden was het werk van zes Spaanse Marokkanen, militanten van de *Groupe Islamique Combattant Marocain*.

De aanslag van 7 juli 2005 op de Londense metro en op een hoofdstedelijke dubbeldekkbus was een uitzondering. In dit geval waren de daders drie Britten van Pakistaanse afkomst en één met Jamaïcaanse roots. Zelfs de al-Qaeda-topmannen in Afghanistan of Pakistan waren Arabieren. Osama bin Laden was een Saudiër, zijn rechterhand en opvolger Zawahiri is een Egyptenaar. Gangmakers van al-Qaeda waren ook de *Arabo-Afghanen* Abdullah Azzam, een Palestijnse sjeik, en Abu Musab ab-Zarqawi, de Jordaanse jihadi die al-Qaeda in Irak introduceerde. Ook de meest actieve al-Qaedakernen in de wereld van vandaag, onder meer in de Maghreb, op het Arabische schiereiland (met name in Jemen), alsook in Egypte (en de Sinai), Somalië, Irak en Syrië, namen het voorbije decennium het meest de Arabische wereld in het vizier of ze bedienden zich van Arabische rekruten. In Europa is dat het geval voor de meest actieve predikanten van de jihad die in de Arabische diaspora gewillige rekruten vinden voor de Arabische slagvelden in het Midden-Oosten.

Sinds het IS-kalifaat in 2014 in Irak en Syrië de al-Qaedaterreurfakkels overnam, blijkt het *Arabisch* overwicht onder de terroristen nog groter. Vrijwel alle aanslagen die Europa de voorbije jaren teisterden, werden door IS opgeëist en waren het werk van Europese migranten met Algerijnse, Marokkaanse of Tunesische roots. Dat geldt ook voor de bestormers van de redactielokalen van het satirische blad *Charley Hebdo* op 7 januari 2015 in Parijs, voor de massale terreuraanslagen van 13 november 2015 op het Parijse Stade de France, op de concertzaal Bataclan en op een serie cafés en restaurants in hetzelfde Parijs. Belgen herkenden 'dezelfde gezichten' in de aanslagen van 22 maart 2016 in de Brusselse metro en op de luchthaven van Zaventem. Zelfs de dollie truckchauffeurs die op 14 juli 2016 dood en vernieling zaaiden op de Promenade des Anglais in Nice en op 19 december 2016 op een kerstmarkt in Berlijn bevestigden een Arabische – en zelfs Maghrebijnse – link die zich nauwelijks door religieuze accenten laat versluieren.

Dat terroristen uit de Euro-Arabische diaspora vaak hun inspiratie haalden bij de Syriëstrijders versterkt nog de band tussen de actuele oorlogen in de Arabische wereld en de onrust in de Arabische diaspora elders in de wereld. Zoals de Arabo-Afghanen twintig jaar eerder vanuit Afghanistan de strijd aanbonden met de vijanden van de Arabische wereld, werkt de gruwel van het Assad-regime in Syrië de verspreiding van gelijkaardige reflexen in de hand. In de Syrische burgeroorlog hebben Assad en zijn Russische en Iraanse bondgenoten immers veel meer doden op hun geweten dan al-Qaeda en het IS-kalifaat bij elkaar, al kwamen Syriëstrijders die het opnamen tegen Assad de voorbije jaren uit de hele Arabische wereld en uit de Euro-Arabische diaspora.

De vraag of het geweld in de Arabische wereld en de terreur die Europa in zijn greep heeft een Arabisch of een islamitisch profiel heeft, is geen semantische vraag. De Arabische wereld is een conglomeraat van culturen op basis van taal, religie, geschiedenis en gedeelde sociaal-economische kenmerken. De islamitische wereld verwijst naar een monotheïstische religie, de tweede meest verspreide godsdienst ter wereld. De Arabische wereld beschouwde zichzelf eeuwenlang als 'het uitverkoren volk' van Allah, geroepen om het geloof in de ware God over de hele wereld te verkondigen. Toch weet elke Arabier dat de islam veel groter is dan de Arabische wereld en daarmee niet samenvalt.

Culturen hebben geen vaste kern. Ze ondergaan voortdurend invloeden van andere culturen of zetten zich ertegen af. Ze kunnen vooruitgang boeken maar kennen ook tijden van stilstand en verval. Het zijn particuliere vormen van gemeenschappen die zich per definitie van elkaar onderscheiden. Religies zijn veel homogener, ook in hun verscheidenheid, en als zodanig duurzamer en relatief onveranderlijk, ook in sterk veranderende tijden. Wereldreligies richten zich zelfs op universaliteit en eeuwigheid. Ze willen de hele wereld en alle tijden omvatten. Dat is hun kracht, zeker in centrifugale en verbrokkelde tijden, maar ook hun zwakheid. Wie een boodschap verkondigt die alle mensen van alle tijden wil aanspreken, laat zich zelden in wit-zwarte kleuren vangen. Hun boodschap beperkt zich zelden tot deze wereld maar ze keren er zich evenmin van af. Ze spreken een andere taal dan de seculiere machthebbers maar het blijft een taal die hun tijdgenoten verstaan.

De verhouding tussen cultuur en religie blijft veelal onderbelicht. Die verhouding wil dat religies vele culturen kunnen omvatten en niet zonder culturele vormen standhouden, maar de invloed van religies op culturen is veel kleiner dan het omgekeerde. Alleen de meest militante gelovigen en de meest rabiate ongelovigen delen dezelfde misvatting: dat ze de invloed van religies op

culturen overschatten. Zo is het zeer de vraag in welke mate het christendom Europa heeft gekerstend. Bij nader toezien blijkt vaker het tegendeel: dat Europa het christendom eerder heeft geëuropeaniseerd dan dat het christendom Europa zou bepaald hebben. Dat blijkt duidelijk uit de verschillen tussen het Latijnse, het Germaanse en het Slavische Europa. Culturele, geen theologische verschillen bepaalden de breuk tussen het katholieke (Latijnse), het protestantse (Germaanse) en orthodoxe (Slavische) Europa. Uiteraard vormen religies geen gesloten compartimenten. Dat voorkomen culturele invloeden en het religieuze universalisme in een wederzijdse beïnvloeding die ook religies behoorlijk kunnen bijsturen.

Het is de islamitische wereld niet anders vergaan. Het kan geen toeval zijn dat de soennitische islam vooral wortel schoot in de Arabische wereld, zijn sjitische tegenhanger in gebiedsdelen van het voormalige Perzische rijk. Ook het seculiere Turkije van Kemal Atatürk in de jaren 1920 was geen donderslag bij heldere hemel. In het islamitische gemenebest stonden Turken duizend jaar geleden al voor een eerder seculiere invulling van een islamitische samenleving en was hun (Turkse) sultan de reële machthebber, niet de (Arabische) kalief van Bagdad. Wie alle geweld in de Arabische wereld toeschrijft aan de islam, schrijft religies machten en invloeden toe die ze nooit gehad hebben. Ervan uitgaan dat alle religies de vrede voorstaan en zich altijd zo gedragen hebben, steunt op dezelfde denkfout. In het beste geval preekten de religies de vrede maar raakten ze willens nillens bij de meeste oorlogen betrokken. Omdat religieuze leiders ook maar mensen zijn, zelfs als ze dromen.

Een van de hedendaagse gangmakers van de islam als de ervvijand van het Westen was de Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington in diens *Clash of Civilizations*. Zijn veel geciteerde verwijzing naar 'de bloedige grenzen van de islam' werd vooral in nationalistische en extreemrechtse kringen opgepikt, nooit verlegen om een aantrekkelijke vereenvoudiging van zaken. Nog versterkt door migratiestromen en aanslagen, die vooral Europa bedreigden, werd het anti-islamisme het refrein van Wilders in Nederland, De Winter in Vlaanderen en Marine Le Pen in Frankrijk. Ook serieuze kranten en weekbladen in onze contreien hebben het onverbloemd over grootschalig islamitisch geweld.

In Vlaanderen maakten islamcritici als Wim Van Rooy en Koen Elst er een nog explosievere cocktail van. Hun leugenachtigste stellingen – dat de islam per definitie gewelddadig is, dat er geen gematigde moslims bestaan en dat de islam nooit een beschavende invloed heeft uitgeoefend, *waar de islam zijn voet heeft gezet, groeit geen gras meer* – wordt door geen enkele historicus bevestigd. Hun pleidooi steunt uitsluitend op dubieuze citaten die aan de profeet Moham-

med toegeschreven worden, veelal ontleend aan niet-raadpleegbare bronnen die ze eindeloos herhalen.

Maar ook wijzere politici en schrijvers namen de voorbije jaren het anti-islamdiscours over. Zo schreef de Franse ex-premier en presidentskandidaat Fillon in 2016 nog een boek over *Le totalitarisme islamique*. De Schotse historicus Niall Ferguson waarschuwt al jaren voor ‘een epidemie van moslimterreur’ en voor ‘de ondergang van het Westen’. De Brusselse historicus en tv-regisseur Vander Taelen haalde in 2016 fel uit tegen ‘de islamitische revolutie die een nietsontziende godsdienstoorlog voert om de wereld te bekeren’. En op 31 december 2016, na de terreuraanslag op een kerstmarkt in Berlijn door een migrant met Tunesische roots, noemde zelfs de Duitse bondskanselier Merkel ‘het islamitisch terrorisme’ de grootste bedreiging voor Duitsland en voor Europa. Waarbij islamcritici voor eigen rekening verduidelijken dat ze niet alleen het moslimradicalisme viseren maar ook de islam als zodanig. In de mond van Geert Wilders: ‘de islam zelf is het probleem’. Volgens Vlaams Belangvoorzitter Van Grieken is ‘ook de gematigde islam onverenigbaar met onze democratie’. Ook in de ogen van Van Rooy en Elst gaat het om ‘de islam’, intrinsiek, altijd en over de hele lijn kwaadaardig en nooit verschoonbaar.

Van Rooy noemt de geschiedenis van de islam ‘een horror movie’ waarvan is ‘een snuff movie’ maakte. ‘In tegenstelling tot de pacifist Jezus’ noemt hij de profeet Mohammed ‘een moordenaar pur sang, en dat hellevuur voltrekt zich elke dag, al veertienhonderd jaar lang, met de Koran en de Hadith als stevige basis en intimidatiemechanisme.’ Elders heet het dat de islam ‘een eeuwenoude licence to kill’ heeft, ‘voor eeuwig gebeiteld in Koran, Hadith en sharia’, en meent Van Rooy te weten dat ‘er meer antisemitische passages in de Koran staan dan in Mein Kampf’ (het lijfboek van Adolf Hitler). De islam noemt hij ‘een cultus van de dood, een levensvijandige soldatenreligie vol haat die dood en verderf in zich draagt.’

Elst wijkt daar nauwelijks van af als hij de islam omschrijft als ‘een doos vol vergif die vanaf het begin een reden bevatte om de ongelovigen te haten en een oproep om hen te onderwerpen en soms ook te doden’, er op wijzend dat ‘de profeet zelf roof, gijzelneming, verkrachting, steniging van seksuele zondaars, slaafneming, slavenverkoop, sluipmoord en de terechtstelling van zijn critici beoefende of beval.’

Het valt enigszins te begrijpen dat critici en zeker Europese leiders nauwelijks kunnen uithalen naar het *Arabisch* totalitarisme of het *Arabische* terrorisme. Dat zouden hun Arabische bondgenoten aan de Perzische Golf, zetelend op de helft van ’s werelds oliereserves, niet appreciëren. En in religieuze tijden

ligt het gewoon beter in de markt en in de mond om een religie te viseren dan een cultuur, een land of een regime. Zeker als het een religie zonder religieuze leiders betreft – althans in de soennitische wereld – die zich nauwelijks tegen zoveel onzin kan verweren. Vandaar dat het boeken en artikelen over het moslimgeweld regent maar dat de Arabische wereld vrijuit gaat.

Aan islamhaters is dit boek niet besteed, aan karikaturen over de Arabische wereld evenmin. Voor een beter begrip van de Arabische wereld volstaat het de voorbije eeuw te overschouwen, voor het Midden-Oosten de eeuw van de Arabische wederopstanding. Die twintigste eeuw, op dit punt van start gegaan in het late jaar 1918, staat in dit boek centraal. Alleen het eerste hoofdstuk, over de Ottomaanse erfenis, moet noodzakelijkerwijs een kloof van vier eeuwen overbruggen. Omdat voor de Arabische wereld in 1517, het jaar van de Ottomaanse veroveraar van het Midden-Oosten, een licht gedoofd werd dat pas in 1918 weer werd aangestoken. In de Arabische chronologie is 1918 dan ook het meest cruciale jaar om het wel en wee van de Arabische wereld honderd jaar later nog eens op een weegschaal te leggen.